

Procedeele de formare a terminologiei juridice românești

Olga Cazan

Doctorandă la Universitatea «Babeș-Bolyai»
Cluj-Napoca, România
<olga.cazan@gmail.com>

Rezumat

În prezentul articol, ne propunem să analizăm și să clasificăm terminologia juridică românească (bazându-ne pe exemple din terminologia dreptului internațional penal) în funcție de procedeele/metodele de formare. Am încercat să depistăm care sunt metodele de formare proprii acestui domeniu. Astfel, observăm că majoritatea termenilor, având bază neologică, sunt împrumuturi din franceză. În terminologia juridică românească, influența limbii franceze a favorizat dezvoltarea derivării prin adaptarea unui inventar de afixe neologice și afixoide din limbile clasice. De asemenea, constatăm că sintagmele terminologice, în special cele bimembre, sunt mult mai numeroase decât termenii simpli derivați. Prin urmare, cantitatea impunătoare de termeni juridici compuși ne permite să afirmăm, fără greș, că procedeul de compunere sintagmatică este mai productiv în terminologia juridică decât în alte terminologii specializate.

Cuvinte cheie: Procedee de formare, terminologia juridică românească, concepte noi, derivarea, compunerea.

Primit: 6.IX.2009 – **Admis:** 29.XI.2009

Cuprins

- 1 [Introducere](#)
 - 2 [Derivarea](#)
 - 3 [Compunerea sintagmatică](#)
 - 4 [Compunerea temică](#)
 - 5 [Terminologizarea](#)
 - 6 [Împrumutul](#)
 - 7 [Calcul lingvistic](#)
 - 8 [Concluzii](#)
- [Bibliografie](#)

1 Introducere

Sub influența factorilor extralingvistici, terminologiile cunosc un ritm mai rapid de creare decât lexicul general. Cauzele care favorizează apariția noilor concepte juridice sunt necesitățile sociale, armonizarea legislației cu sistemul juridic comunitar și internațional. De exemplu, cu implementarea unui proiect de lege, pot fi create noi concepte juridice inexistente până la momentul respectiv și cărora trebuie să le corespundă termeni. Apariția noilor termeni este imprevizibilă. Prin urmare, terminologia juridică nu se află într-o stare stabilă, cum s-ar crede din cauza conservatorismului său, ci este într-un proces continuu de schimbare.

Termenii juridici sunt creații intenționate (conștiente): o autoritate (în calitate de instituție sau asociație profesională) recomandă sau prescrie termenul standardizat, reprezentând, în acest mod, corespondența optimală dintre concept și referent. Pentru crearea terminologiilor, această autoritate recurge la mijloace interne (derivare, compunere, terminologizare), la mijloace externe (împrumuturile neologice) sau la mijloace mixte (calcul). Spre deosebire de alte domenii de activitate, în drept, terminologia existentă impune reguli de formare noilor termeni care trebuie să se integreze sistemului juridic.

În prezentul articol, ne propunem să identificăm și să analizăm procedeele de formare a terminologiei juridice, ilustrând fiecare metodă cu ajutorul termenilor din domeniul dreptului internațional penal.

2 Derivarea

Preluată din limba comună, derivarea cu sufixe și prefixe este un procedeu frecvent folosit pentru crearea terminologiei juridice. Majoritatea elementelor derivaționale folosite pentru crearea terminologiei juridice au pătruns în limba română prin împrumuturi neologice.

2.1 Derivarea progresivă

Derivarea progresivă sau propriu-zisă constituie un procedeu productiv în terminologia juridică. Ea constă în formarea unui termen prin adăugarea de afixe lexicale sau lexico-gramaticale din fondul vechi al limbii sau, mai ales, prin utilizarea de afixe neologice.

În timp ce în terminologia juridică franceză derivarea cu sufixe și prefixe are un caracter conservator (prin păstrarea unor afixe a căror productivitate a scăzut în vocabularul general), derivatele românești conțin, în marea majoritate, afixe neologice productive, cu etimologie multiplă latino-romanică. Prin urmare, derivarea în limba română contribuie atât la formarea de termeni noi, cât și la adaptarea împrumuturilor neologice.

Identificăm **două tipuri de derivare progresivă**:

1. **Derivarea progresivă prin sufixare** constituie cel mai productiv procedeu derivativ în terminologia juridică, atât în română, cât și în franceză. Ea se bazează pe analogie. Astfel, identificăm:

Sufixe care servesc la derivarea numelor de agent:

-tor < fr. -teur: *făptuitor, instigator, infractor*;
 -ar < fr. -aire: *mandatar, funcționar*;
 -ist < fr. -iste: *recidivist, penalist, terorist, criminalist*;
 -at < fr. -é: *inculpat, acuzat, condamnat*.

Sufixul productiv -re care exprimă nume de acțiuni prin forma infinitivului lung:

premeditare < PREMEDITA + RE, *instigare* < INSTIGA + RE, *extrădare* < EXTRĂDA + RE, *evadare* < EVADA + RE, *desistare* < DESISTA + RE, *confiscare* < CONFISCA + RE, *condamnare* < CONDAMNA + RE, *arestare* < AREST + RE, *achitare* < ACHITA + RE, *achiesare* < ACHIESA + RE; *urmărire penală* < URMĂRI + RE, *mărturisire* < MĂRTURISI + RE, *jefuire* < JEFUI + RE, *despăgubire* < DESPĂGUBI + RE.

Sufixul -aj < fr. -age care desemnează o acțiune sau un proces: *șantaj, linșaj, spionaj*.

Sufixul participial -t < fr. -é care exprimă o trăsătură rezultată dintr-o anumită activitate: *condiționat*, e.g. «libertate condiționată»; *agravat*, e.g. «conținut agravat»; *organizat*, e.g. «crimă organizată»; *vătămat*, e.g. «persoană vătămată»; *suspendat*, e.g. «pedeapsă suspendată».

Sufixul adjectival -abil < fr. -able care exprimă posibilitatea: *prealabil*, e.g. «plângere prealabilă».

Sufixul adjectival -iv < fr. -if care exprimă funcția: *abuziv*, e.g. «cercetare abuzivă»; *alternativ*, e.g. «pedeapsă alternativă»; *definitiv*, e.g. «hotărâre definitivă»; *preventiv*, e.g. «arestare preventivă»; *putativ*, e.g. «faptă putativă».

Sufixul adjectival -al care exprimă apartenența: *mintal*, e.g. «alienare mintală»; *ministerial*, e.g. «funcționar ministerial».

2. **Derivarea progresivă prin prefixare** nu este atât de productivă ca aceea prin sufixe. Cele mai frecvente și productive sunt prefixele neologice, de circulație internațională:

in- / im- / i- (prefix latin, care servește pentru a da anumitor cuvinte o valoare contrarie sau negativă, indicând lipsa ori absența; apare numai în termeni neologici, introduși, în principal, prin filieră franceză): *inațiune*; *insubordonare*; *indirectă*, e.g. «probă indirectă», «intenție indirectă»; *imperfect*, e.g. «participație imperfectă»; *impropriu*, e.g. «participație impropriu»; *imaturitate*, e.g. «imaturitate intelectuală»; *iresponsabilitate*.

co- (prefix latin care înseamnă *împreună cu*, formând substantive, verbe și adjective): *coautor*, *coautorat*, *coinculpat*.

re- (prefix francez cu sens iterativ, formând verbe, adjective și substantive; se atașează atât la cuvinte împrumutate deja cu prefix, cât și la cuvinte moștenite): *reconstituire*; *redeschidere*, e.g. «redeschiderea urmăririi penale»; *reluare*, e.g. «reluarea urmăririi penale»; *reîncepere*, e.g. «reînceperea urmăririi penale»; *resocializare*, e.g. «resocializarea infractorului»; *restabilire*, e.g. «restabilirea situației anterioare săvârșirii infracțiunii».

Vocabularul juridic păstrează și unele prefixe mai vechi:

ne- (prefix de origine slavă care exprimă un sens negativ sau privativ; se atașează la aproape toate categoriile de termeni, inclusiv la neologisme): *neacceptat*, e.g. «probă neacceptată în instanță»; *nedreaptă*, e.g. «represiune nedreaptă»; *nerespectare*, e.g. «nerespectarea hotărârilor judecătorești», «nerespectarea regimului materialelor nucleare»; *nedenuțare*; *nevinovăție*; *neomenos*, e.g. «tratamente neomenoase»; *neretroactivitate*, e.g. «neretroactivitatea legii penale»; *neurmată*, e.g. «instigare neurmată de executare».

des- (prefix cu sens privativ, care servește la formarea unor substantive, a unor adjective și a unor verbe; înaintea vocalelor și a consoanelor sonore, în forma *dez-*): *dezincriminator*, e.g. «aplicarea legii penale dezincriminatoare».

Productivitatea procedurilor derivatice descrise anterior a favorizat crearea unor familii de termeni: *recidivă*, *recidivist*, *a recidiva*, *recidivitate*; *terorism*, *teroriza*, *terorist*; *crimă*, *criminalist*, *criminalitate*, *criminal*, *criminologic*, *a incrimina*, *a se autoincrimina*; *penal*, *penalist*, *penalitate*, *a penaliza*; *viol*, *violare*, *violență*; *a agresa*, *agresare*, *agresiune*, *agresor*.

2.2 Derivarea regresivă

Derivarea regresivă/inversă, procedeu opus celui dintâi, se realizează prin eliminarea unor afixe autentice sau presupuse de la substantive, adjective și verbe preexistente și se adaugă numai morfeme gramaticale care ajută la încadrarea cuvântului nou-format într-o categorie lexico-gramaticală și la realizarea flexiunii. Această metodă nu este productivă în terminologia juridică. Termenii formați prin derivare regresivă desemnează, de regulă, nume de acțiune sau rezultatul acțiunii, formate de la baze verbale (*pedeapsă* < PEDEPSI, *arest* < ARESTA)

2.3 Derivarea parasintetică

Derivarea parasintetică reprezintă un procedeu de formare care se realizează prin îmbinarea simultană a unui sufix (element care, de obicei, schimbă clasa morfemului de bază) și a unui prefix (care aduce modificări noționale). Este

o metodă relativ puțin productivă în terminologia juridică, în schimb, au fost împrumutați termeni derivați după acest procedeu: *retrogradare, retroactivitatea (legii)*.

2.4 Derivarea improprie

Derivarea improprie/conversia/conversiunea este un procedeu care constă în schimbarea clasei gramaticale. În terminologia juridică, participiul devine substantiv: *acuzat, bănuț, condamnat, învinuit, inculpat*.

3 Compunerea sintagmatică

Compunerea sintagmatică este un procedeu ce constă în îmbinarea a cel puțin două cuvinte, care pot exista și independent în limbă, într-o unitate lexicală nouă (denumită de A. Martinet «sintagmă»), dintre care unul este elementul principal (determinatul) și celelalte sunt elementele auxiliare (determinanții). Deși gradul de coeziune gramaticală a elementelor componente ale unui compus terminologic este mai redus decât în cazul compuselor din vocabularul general, considerăm că aceste combinații lexicale, stabile în terminologia juridică, pot fi incluse în categoria compuselor, întrucât desemnează un referent/concept unic. Elementele componente ale unui termen compus își pierd, într-o anumită măsură, sensul inițial și dobândesc un înțeles nou.

În timp ce în vocabularul general al limbii române procedeu derivării este mai productiv decât compunerea, în terminologia juridică, la fel ca în alte terminologii, compunerea ocupă un loc privilegiat. Alexandra Cuniță afirma că «[c]’est ainsi que la composition syntagmatique fonctionne avec une haute productivité dans la lexique des langues de spécialité (les lexiques techniques), alors que son rendement dans le lexique de la langue courante est moins élevé» (Cuniță 1982). Prin urmare, termenii se caracterizează prin predilecția pentru compunerea sintagmatică, având drept rezultat unități semantice complexe. Potrivit lui Gérard Cornu, două treimi din terminologia juridică franceză reprezintă termenii compuși (Cornu 1990, 172).

În timpul creării glosarului nostru de termeni de dreptul penal și internațional penal, am întâlnit dificultăți în identificarea termenilor compuși din textele de legi românești și franceze, deoarece pot exista atât sintagme terminologice fixe, cât și sintagme terminologice libere.

Pentru a depista procedeele de formare a compuşilor juridici, am ținut seama de trei aspecte: ce parte de vorbire este determinatul; ce parte de vorbire este determinantul; forma determinantului: prezența sau absența unui cuvânt de relație (o prepoziție, o conjuncție etc.)

Bazându-ne pe aceste aspecte, am identificat următoarele tipuri de sintagme terminologice:

1. **sintagme terminologice bimembre** — termeni compuși din două elemente;

2. **sintagme terminologice trimembre** — termeni compuși din trei elemente;
3. **sintagme terminologice tetramembre** — termeni compuși din patru elemente;
4. **sintagme terminologice plurimembre** — termeni compuși din mai mult de patru elemente.

3.1 Sintagme terminologice bimembre

După natura morfologică a elementului principal, sintagmele terminologice bimembre din vocabularul juridic pot fi de două tipuri:

1. Construcții nominale

S1(n)+S2(g): *comiterea infracțiunii, conținutul infracțiunii, rezultatul infracțiunii, evaluarea dovezii, evaluarea probei, favorizarea infractorului, folosul infracțiunii, individualizarea pedepselor, înlesnirea evadării, mobilul infracțiunii, obiectul infracțiunii, reducerea pedepsei, retragerea mărturiei, retragerea plângerii, rezultatul faptei, săvârșirea infracțiunii, scopul infracțiunii, subiectul infracțiunii, ușurarea pedepsei.*

S1(n)+S2(a): *corp delict, daune interese, expert-parte, fotografii schiță, zile amendă.*

S+Adj. — această juxtapunere se bucură de o frecvență însemnată. Deși din punct de vedere morfologic, elementul central al compusului este substantivul, sub aspect semantic și funcțional (din perspectivă juridică), ponderea aparține adjectivului, prin capacitatea sa distinctivă. În general, adjectivul este postpus față de substantivul determinat: *mărturie mincinoasă, tratamente neomenoase, arest ilegal, sentință maximă, procedură penală, reproducere frauduloasă, clauză penală, arestare preventivă, crimă internațională, infracțiune bilaterală, furt simplu, alienare mintală, infracțiune flagrantă, infracțiune calificată, crimă organizată, imunitate parlamentară, circumstanță agravantă, omor calificat, pericol social.* După modelele străine, apar și adjective antepuse **Adj.+S:** *rele tratamente, bună credință, bune moravuri, flagrant delict.*

2. Construcții verbale

Verb+S(a): *a favoriza infractorul, a evalua dovezi, a individualiza pedeapsa, a retrage mărturia, a retrage plângerea, a reduce pedeapsa, a cumula pedepse, a stabili pedeapsa.*

Cele mai productive formule s-au dovedit a fi: **S+Adj.** și **S1(n)+S2(g)**, iar neproductive **S1(n)+S2(a)** și **Adj.+S.**

De remarcat că nu orice îmbinare a două cuvinte constituie o sintagmă. Astfel, o prepoziție și un substantiv (*cu premeditare, cu știință*) nu constituie un termen compus, ci doar o locuțiune, care necesită existența altor lexeme pentru

a deveni o sintagmă: *crimă cu premeditare, neîndeplinirea cu știință a îndatoririlor de serviciu.*

3.2 Sintagme terminologice trimembre

Sintagmele terminologice trimembre din vocabularul juridic pot fi construcții nominale sau verbale care conțin sau nu în structura lor prepoziții. Astfel, le-am clasificat în funcție de prezența sau absența prepoziției:

1. Construcții prepoziționale

S1(n)+Prep.+S2(a) este cea mai frecventă structură între sintagmele terminologice trimembre: *război de agresiune, tratat de extrădare, prizonier de război, detențiune pe viață, criminal de război,ucidere din culpă, act de execuție, atentat la pudoare, arestare prin forță, concurs de infracțiuni, violare de domiciliu, luare de ostatici, instigare la discriminare, condamnare pe viață, crimă cu premeditare, pluralitate de infracțiuni, privațiune de libertate.* Cea mai productivă prepoziție s-a dovedit a fi *de*.

Verb+Prep.+S(a): *a condamna la pedeapsă.*

2. Construcții neprepoziționale

S1(n)+S2(g)+S3(g): *aplicarea executării pedepsei, suspendarea cursului prescripției, amânarea executării pedepsei, întreruperea executării pedepsei, locul săvârșirii infracțiunii, împiedicarea producerii rezultatului, împiedicarea săvârșirii faptei, suspendarea executării pedepsei, amânarea aplicării pedepsei, epuizarea rezultatului infracțiunii, garantarea libertății persoanei.*

S1(n)+S2(g)+Adj.: *activitatea legii penale, teoria personalității criminale, umanismul dreptului penal, retragerea plângerii prealabile, pedeapsa detențiunii severe, pedeapsa închisorii stricte, lipsa plângerii prealabile, gravitatea faptei săvârșite.*

S1(n)+S2(a)+Adj.: *infracțiune fapt consumat, infracțiune fapt epuizat.*

S1(n)+Adj.+S2(g): *urmărire imediată a infracțiunii, caracterul penal al faptei, codul penal al României, conținutul constitutiv al infracțiunii, elementul material al infracțiunii, obiectul material al infracțiunii, subiectul activ al infracțiunii.*

S+Adj.1+Adj.2: *vătămare corporală gravă, circumstanțe agravante legale, circumstanțe atenuante legale, competență penală excepțională, competență penală funcțională, competență penală materială, competență penală personală, competență penală specială, competență penală teritorială, expertiză balistică judiciară, drept procesual penal.*

Observăm că sintagmele **Verb+Prep.+S(a)** și **S1(n)+S2(a)+Adj.** sunt puțin productive în terminologia juridică.

3.3 Sintagme terminologice tetramembre

Deși una dintre trăsăturile termenului constituie concizia atât lexicală, cât și structurală, identificăm, în vocabularul juridic, un număr impresionant de structuri terminologice complexe tetramembre. Vom prezenta aceste construcții terminologice în ordinea descrescătoare a productivității lor:

1. **S1(n)+Prep.+S2(a)+Adj.:** *absolvire de răspundere penală, codul de procedură penală, comunicare de informații false, condamnat fără antecedente penale, delincent cu condamnări repetate, infracțiune de execuție promptă, organe de urmărire penală, sancțiune de drept penal, trafic de ființe umane.* Foarte rar adjectivul este antepus substantivului: *supunere la rele tratamente.*
2. **S1(n)+Prep.+S2(a)+S3(g):** *participanți la săvârșirea infracțiunii, probă în sprijinul acuzării, probă în sprijinul apărării, recurs în interesul legii, trădare prin ajutarea inamicului, muncă în folosul comunității.*
3. **S1(n)+Adj.+Prep.+S2(a):** *concurș real de infracțiuni, Curtea Internațională de Justiție, dovezi temeinice de îndreptare, pedeapsă alternativă la amendă, pedeapsă privativă de libertate, pluralitate intermediară de infracțiuni, port ilegal de arme, probă neacceptată în instanță, vătămare corporală din culpă.*
4. **S1(n) + S2(g) + Prep. + S3(a):** *compromiterea intereselor de stat, garantarea dreptului de apărare, pedeapsa detențiunii pe viață, abolirea pedepsei cu moartea, împiedicarea participării în proces.* Ca și la sintagmele terminologice trimembre, prepoziția *de* se dovedește a fi cea mai productivă, după care urmează *fără, cu, la, în, din, pe.*
5. **S1(n)+S2(g)+S3(g)+S4(g):** *întreruperea executării pedepsei închisorii, suspendarea cursului termenului prescripției, zădărnicierea producerii rezultatului infracțiunii.*
6. **S1(n)+S2(g)+S3(g)+Adj.:** *nerespectarea regimului materiilor explozive, omisiunea sesizării organelor judiciare, formele interpretării legii penale, începerea executării sancțiunilor penale, rezultatul interpretării legii penale, strămutarea judecării cauzelor penale.* Mai rar întâlnim adjectivul antepus: *depășirea limitelor legitimei apărări.*
7. **S1(n)+Adj.1+S2(g)+Adj.2:** *pedeapsă complementară a degradării militare, Organizația internațională a Poliției Criminale, acte premergătoare ale urmăririi penale, latura civilă a cauzei penale, latura penală a cauzei penale, izvoarele materiale ale dreptului penal, izvoarele formale ale dreptului penal.*
8. **S1(n)+Adj.+S2(g)+S3(g):** *suspendarea condiționată a executării pedepsei, Declarația universală a drepturilor omului.*
9. **S1(n)+S2(g)+Adj.1+Adj.2:** *activitatea legii penale materiale, activitatea legii procesual penale, aplicarea legii penale dezincrimatoare, aplicarea legii penale procesuale, aplicarea legii penale substanțiale, efectele hotărârilor judecătorești*

definitive, folosirea instrumentelor oficiale false, modificarea pedepsei aplicată definitiv, principiile dreptului procesual penal, recunoașterea hotărârilor penale străine.

10. **S+Adj.1+Adj.2+Adj.3:** *fapte juridice procesual penale.*

Analizând compuşii din dreptul internațional penal menționați anterior, observăm că din grupul structurilor tetramembre fac parte numai sintagme nominale, care se caracterizează printr-o diversitate de tipuri în ceea ce privește structura lexicală și gramaticală. Îmbinările de tipul **S1(n)+Adj.+S2(g)+S3(g)** și **S+Adj.1+Adj.2+Adj.3** par să nu fie foarte productive.

3.4 Sintagme terminologice plurimembre

În textele de legi, am depistat un număr considerabil de sintagme plurimembre, foarte importante din punct de vedere semantic și al frecvenței lor. Acest grup de sintagme l-am clasificat după cum urmează:

1. **Sintagme terminologice plurimembre din 5 elemente componente:** *act de executare a faptei ilicite, act de începere a urmăririi penale, acțiunea civilă în procesul penal, aflarea adevărului în procesul penal, aplicarea legii penale în timp, aplicarea legii penale mai favorabile, arestarea inculpatului în cursul judecății, asistență juridică în procesul penal, asocierea pentru săvârșirea de infracțiuni, cauzele care înlătură consecințele condamnării, cauzele care înlătură executarea pedepsei, cauzele care înlătură răspunderea penală, Declarația dreptului omului și cetățeanului, executarea sancțiunilor de drept penal, gradul de pericol social al infracțiunii, restabilirea situației anterioare comiterii infracțiunii.*
2. **Sintagme terminologice plurimembre din 6 elemente componente:** *aplicarea legii penale substanțiale în spațiu, arestarea inculpatului în cursul urmăririi penale, arestarea învinuitului în timpul urmăririi penale, asistență juridică facultativă în procesul penal, bolnav care suferă de tulburări psihice, cauze care înlătură caracterul penal al faptei, Comisia rogatorie internațională în materie penală, imposibilitatea persoanei de a se apăra, încetarea cauzei de suspendare a procesului penal.*
3. **Sintagme terminologice plurimembre din 7 elemente componente:** *aplicarea retroactivă a legii penale interpretative mai favorabile, asistență juridică internațională în materia dreptului penal, atentatul care pune în pericol siguranța statului, extinderea competenței teritoriale a organelor de cercetare penală.*
4. **Sintagme terminologice plurimembre din 8 elemente componente:** *aplicarea legii penale infracțiunilor săvârșite pe teritoriul țării, efectul extensiv al apelului și recursului în procesul penal, efectul suspensiv al apelului și recursului în procesul penal, folosirea emblemei Crucii Roșii în timpul operațiilor militare, împiedicarea punerii în mișcare sau a exercitării acțiunii penale.*

5. **Sintagme terminologice plurimembre din 9 elemente componente:** *actele premergătoare urmării penale efectuate de investigatorii sub acoperire, aplicarea legii penale infracțiunilor săvârșite în afara teritoriului țării.*
6. **Sintagme terminologice plurimembre din mai mult de 9 elemente componente:** *aplicarea legii penale mai favorabile în cazul în care s-au pronunțat hotărâri de condamnare definitive, aplicarea temporală a legii penale în cazul ordonanțelor de urgență și al declarării neconstituționalității unor legi penale, arestarea și prelungirea arestării inculpatului condamnat de instanța de fond, cauze care împiedică punerea în mișcare sau exercitarea acțiunii penale, concursul între cauzele de agravare și cele de atenuare a răspunderii penale, infracțiunile săvârșite pe teritoriul țării de către persoane care beneficiază de imunitate de jurisdicție, infracțiunile săvârșite pe teritoriul țării la bordul navelor sau aeronavelor străine.*

Unii terminologi nu recunosc unitățile terminologice având la bază o relație de coordonare prin conjuncția *și* sau o relație disjunctivă prin conjuncția *sau*. Ele sunt considerat îmbinări deschise, care nu îndeplinesc principiile de formare a termenilor. Cu toate acestea, în domeniul dreptului, întâlnim un număr important de astfel de sintagme: *arestarea nelegală și cercetarea abuzivă, desistarea și împiedicarea producerii rezultatului, cauze de agravare și cauze de atenuare a sancțiunilor penale, interceptarea și înregistrarea convorbirilor sau comunicărilor, înlăturarea sau modificarea pedepsei, neîndeplinirea cu știință a îndatoririlor de serviciu sau îndeplinirea lor defectuoasă, reținerea sau distrugerea de înscrisuri, loviri sau vătămări cauzatoare de moarte*. În opinia noastră, aceste structuri trebuie acceptate ca o unitate terminologică inseparabilă, deoarece, analizate separat, ele își pierd din semnificația unitară.

De asemenea, în domeniul dreptului, întâlnim sintagme-propoziții, atipice pentru majoritatea limbajelor specializate. De exemplu, în DDP, depistăm următoarele sintagme: *Fapta nu este prevăzută de legea penală, Fapta nu a fost comisă de învinuit sau inculpat, Fapta nu există, Fapta nu prezintă gradul de pericol social al unei infracțiuni, Fapta nu întrunește elementele constitutive ale infracțiunii*. După opinia noastră, acest tip de sintagme apare în domeniul juridic sub influența latinei de la care au fost împrumutate asemenea expresii: *electa un via non datur recursus ad alteram, actio non datur cui nihil interest, actus interpretandus est potius (magis) ut valeat quam ut pereat; adversus periculum naturalis ratio permittit defendere*.

În concluzie, putem afirma că limbajul juridic, din dorința de a nu scăpa nici un detaliu și de a fi exhaustiv, se caracterizează printr-o avalanșă de sintagme plurimembre care fac dificilă înțelegerea textului de lege, în special pentru nespecialiști.

4 Compunerea temică

Compunerea temică este un procedeu în care două sau mai multe baze (teme) savante se sudează, cu sau fără adăugare de afixe, și formează un termen nou.

În limba română, se folosesc circa o mie două sute de elemente de compunere savantă (Andrei 2003). Majoritatea acestora au un caracter internațional: *grafologie, hegemonie, homosexual, monopol, antropologie criminală*.

Formarea de termeni prin compunere temică se supune anumitor reguli. În română, ca și în franceză, primul element se termină, de obicei, cu o vocală care acționează ca element de legătură. Pentru unele elemente de compunere există o distribuție preferențială (numai în poziție anterioară/numai în poziție posterioară), dar, adesea, aceeași formă se poate plasa în oricare din cele două poziții.

Idealul punerii laolaltă a unor elemente de compunere omogene din punctul de vedere al originii lor continuă să influențeze terminologia. Astfel, se preferă *eugenie* (gr.–gr.) în loc de *victimologie* (lat.–gr.). Cu toate acestea, termenii hibridi, din acest punct de vedere, s-au încetățenit în vocabularul juridic: *genocid, olograf, bigamie*.

Se poate constata o anumită polisemie a formanților de acest tip. Astfel *-logie* și *-log* tind să formeze serii de termeni desemnând științe și specialiștii care le practică: *politolog, politologie, criminolog, criminologie*. Mai există, însă, și cazuri în care *-log* și-a păstrat sensul de *discurs: apologia (infracțiunilor), dialog (social)*.

În terminologia juridică, cel mai des întâlnim, însă, un element de compunere combinat cu un cuvânt din limba română: *cvasidelict, autoincriminare, automutilare, autoapărare, autoabrogare, autoajutor, autodeterminare, autopază, autoprotecție, bilateral, bipartid, contraexpertiza, contraproba, antecontract, antidumping*.

Temele (bazele) grecești și latine au ajutat la unificarea internațională a sistemelor juridice. Cu toate acestea, astăzi, ele se folosesc mult mai puțin decât înainte, pentru că legiuitorii români și traducătorii convențiilor internaționale din română în franceză preferă să împrumute din limba comună și limbile romanice decât din limbile clasice.

5 Terminologizarea

Terminologizarea, o sursă inepuizabilă de termeni noi, constă în atribuirea unui cuvânt din lexicul general a unui sens specializat, unic, obținând astfel statutul de **termen** dintr-un domeniu de activitate științifică sau tehnică. În domeniul dreptului, această metodă este foarte productivă: *abuz, articol, autor, bănuț, cauză, complice, înșelăciune, plângere*.

Terminologia juridică a evoluat și evoluează în strânsă legătură cu societatea. Drept rezultat, pentru a fi mai aproape de oameni, vocabularul juridic se formează de la cuvinte din lexicul limbii comune. Astfel, cuvintele cu sensuri multiple (polisemantice) din vocabularul general devin termeni juridici prin delimitarea și precizarea sensului sau prin selectarea unui sens între mai multe posibile. De exemplu, cuvântul *tăcere* are în **DEX** sensurile: «1. faptul de a tăcea; 2. pauză, întrerupere mai lungă într-o discuție; 3. fig. indiferență, 4. fig. lipsă de afirmare, de manifestare; apatie, amortire». Unicul sens al termenului juridic *tăcere* a fost selectat dintre sensurile figurate ale cuvântului din vocabularul general: «**tăcere** (în dreptul internațional): absența unei atitudini exprese a

unei părți asupra unor fapte juridice care apar în procesul raporturilor juridice.» (DDI).

În terminologia juridică, distingem două metode prin care se formează noi termeni din lexicul general:

- **Restrângerea sensului:** cuvinte din fondul vechi sau neologisme cu o semnificație generică dobândesc un sens specializat: *abatere* – «încălcarea a unei dispoziții legale, prezentând un grad de pericol social mai redus decât infracțiunea și pentru care se prevăd sancțiuni nepenale»; *martor* – «persoană care are cunoștință despre vreo faptă sau despre vreo împrejurare de natură să servească la aflarea adevărului în procesul penal și care poate fi ascultată în acest scop de către organele judiciare».
- **Extinderea sensului:** prin termenul *teritoriu* din expresiile *teritoriul României* și *teritoriul țării* se înțelege – «întinderea de pământ și apele cuprinse între frontiere, cu subsolul și spațiul aerian, precum și marea teritorială cu solul, subsolul și spațiul aerian ale acesteia» (Codul Penal, art. 142); *arme* – «sunt asimilate armelor orice alte obiecte de natură a putea fi folosite ca arme și care au fost întrebuințate pentru atac» (Codul Penal, art. 151). De asemenea, observăm, în legislația românească, extinderea sensului unor termeni juridici, care erau menționați, în dicționarele anterioare anului 1990, cu referire exclusivă la legislația străină. De exemplu, termenul *imunitate* definit în *DJP* numai în raport cu convențiile internaționale, se utilizează astăzi în sintagmele *imunitate parlamentară*, *imunitate de executare*, *imunitate de jurisdicție*.

Reterminologizarea este o modalitate de creare a termenilor dintr-un domeniu de specialitate de la termeni existenți deja în alt domeniu de specialitate. Un exemplu din domeniul juridic este: *convenție* – «(în drept) [c]ontract; denumire dată unor tratate internaționale; (în artă) înțelegerea tacită de a admite unele procedee sau ficțiuni» (*DEX*); *a ataca* – «(domeniu militar) a începe sau a duce un atac; (în sport) a avea sau a lua inițiativa într-un joc sportiv; (în drept) a cere justiției să reexamineze o hotărâre care nu satisface una dintre părți; (în muzică) a începe executarea unei bucăți muzicale» (*DEX*). O particularitate distinctivă a procesului de reterminologizare o constituie faptul că unitatea terminologică nou formată poate fi introdusă concomitent în diferite domenii de specialitate. Acești termeni sunt denumiți **termeni interdisciplinari**.

În terminologia dreptului ca și în celelalte terminologii, întâlnim, de asemenea, fenomenul de **determinologizare** sau **banalizare** a termenilor, care are loc atunci când termenii juridici pătrund în vocabularul general. Considerăm că acesta este un proces normal și binevenit, deoarece cuvintele din textele de lege trebuie cunoscute și înțelese de destinatarii lor.

În concluzie, putem afirma că majoritatea cuvintelor din vocabularul general devenite termeni juridici își păstrează numai parțial semnificația primară. De regulă, termenul selectează semul principal al cuvântului.

6 Împrumutul

Este bine cunoscută permeabilitatea terminologiei juridice pentru neologismele împrumutate. Pentru a desemna referenți sau reglementări recent introduse în legislația românească, legiuitorul preferă să introducă termeni noi prin împrumut.

Analizând etimologia termenilor din banca noastră de termeni de drept penal și internațional penal, observăm un număr considerabil de împrumuturi din franceză. Aceste neologisme au fost adaptate la sistemul fonetic, grafic și morfologic al limbii române (*recidivist* < fr. *récidiviste*, *prizonier* < fr. *prisonnier*, *penalist* < fr. *pénaliste*, *linșaj* < fr. *lynchage*, *insultă* < fr. *insulte*, *criminalitate* < fr. *criminalité*, *coinculpat* < fr. *coïnculpé*, *șantaj* < fr. *chantage*, *caziera* < fr. *casier*, *amendă* < fr. *amende*). După asimilarea lor, foarte multe împrumuturi au generat derivați și/sau compuși terminologici în limbajul juridic. De exemplu, substantivul *șantaj* este un împrumut, dar numele de agent *șantajist* a fost derivat ulterior pe teren românesc. Franceza a avut și are, în continuare, un rol important în formarea vocabularului juridic. De cele mai multe ori, unele cuvinte în franceză s-au specializat pentru denumirea unor concepte dintr-un anumit domeniu de specialitate și apoi au fost împrumutate în română doar cu acest sens specializat, deseori, recent și în franceză.

Însă, majoritatea termenilor juridici împrumutați au o etimologie multiplă (*delincvent* < lat. *delinquens*, -ntis, fr. *délinquant*, it. *delinquente*; *tratat* < it. *trattato*, lat. *tractatus*, germ. *Traktat*, fr. *traité*; *proces (penal)* < it. *processo*, fr. *procès*, *processus*, lat. *processus*; *procedură (penală)* < fr. *procédure*, it. *procedura*, lat. *procedura*; *imprudență* < fr. *imprudence*, lat. *imprudencia*, it. *imprudenza*; *complice* < fr. și it. *complice*; *avocat* < fr. *avocat*, lat. *advocatus*, germ. *Advokat*, it. *avvocato*).

Având la bază dreptul roman, limbajul juridic conține foarte multe împrumuturi din latină (*lege* < lat. *lex*, *furt* < lat. *furtum*). O caracteristică proprie terminologiei juridice sunt expresiile fixe împrumutate din latină fără nici o modificare (*reductio ad absurdum*; *ablatio causae*; *ablatio delicti*; *ablatio ictus*; *ab initio*; *abolitio criminis*; *ab ovo*; *actioni(e), non natae, non praescribitur*; *actor incubit onus probandi*; *a fortiori*; *ad libitum*; *aut dare, aut punire*; *cogitationis poena nemo punitur*; *damnum emergens*; *in limine iudicii*; *in limine litis*; *in personam*; *in rem*; *juris et de jure*; *juris tantum*; *lato sensu*; *non reformatio in pejus*; *restitutio in integrum*).

Pe lângă împrumuturile latino-romanice (predominante în vocabularul juridic), identificăm, de asemenea, câteva împrumuturi de origine engleză (adaptați integral: *lider*, *miting*; în curs de adaptare: *agreement*, *lobby*, *summit*, *speaker*; xenisme: *NATO*, *FBI*). Ca o manifestare a snobismului lingvistic, se observă o tendință de **reanglicizare** (revenirea la ortografia etimologică) sub formele *leader*, *meeting*.

7 Calcul lingvistic

Calcurile din limbajul juridic contribuie la diversificarea și precizarea exprimării, asigurând totodată un grad sporit de accesibilitate acestui limbaj. Prezența

calcurilor frazeologice în terminologia juridică actuală se datorează, în principal, traducerilor unor expresii din limba franceză. În terminologia juridică, identificăm următoarele tipuri de calcuri:

1. **Calc lingvistic semantic.** Se ia dintr-o limbă străină numai sensul unui termen, iar acest sens nou se atribuie unui cuvânt mai vechi, aparținând aceleiași sferă semantice, din limba care împrumută: *cârțiță* (en. *mole*) 'spion infiltrat', *uliu* (en. *hawk*) 'personalitate oficială cu spirit belicos'.
2. **Calc lingvistic de structură/integral.** Cel mai des întâlnit, constă în împrumutarea sensului și copierea, prin mijloacele limbii care împrumută, a formei cuvântului străin: *decriminalizare* după en. *decriminalization*, *reluarea (urmăririi penale)* după fr. *reprendre*; *constrângere (fizică)* după fr. *contraindre*; *a contraface* după fr. *contrefaire*; *a se sinucide* după fr. *suicider*. Deși compusele calchiate sunt rare în limbajul juridic actual, putem, totuși, cita: *criminalitatea «gulerelor albe»* după en. *White collar criminality*.

Din exemplele de mai sus, observăm că, în limbajul juridic actual, calcul lingvistic reprezintă un procedeu restrâns de formare a termenilor de drept.

8 Concluzii

- Tendința de internaționalizare a științei și a tehnicii a determinat apariția unor principii comune de creare a termenilor în toate domeniile de specialitate. La acest proces au contribuit direct organismele de standardizare terminologică locale (TERMROM) și mondiale (ISO). Astfel, vocabularul juridic este format prin aceleași metode ca și alte vocabulare specializate.
- Observăm că procedeu de compunerea sintagmatică este mai productiv în terminologia juridică decât în alte terminologii. Sintagmele terminologice sunt mai numeroase decât termenii derivați. În consecință, în limbajul juridic, atestăm mai mulți termeni compuși decât termeni simpli și, printre cei compuși, prevalează sintagmele terminologice bimembre.
- Observăm, de asemenea, că majoritatea termenilor, având bază neologică, sunt împrumuturi din franceză. Influența limbii franceze a favorizat, în terminologia juridică românească, dezvoltarea derivării prin adaptarea unui inventar de afixe neologice și afixoide din limbile clasice.
- Termenii juridici pot fi clasificați nu numai în funcție de sistemul ierarhic al conceptelor, dar și în funcție de procedeele de formare.

Bibliografie

ANDREI, Nicolae (2003): *Dicționar etimologic de termeni științifici: Elemente de compunere greco-latine*. Ed. a 2-a. București: Oscar Print.

- CORNU, Gérard (1990): *Linguistique juridique*. Paris: Montchrestien.
- CUNIȚĂ, Alexandra (1982 [2002]): «La structure lexicale.» In: Paul MIȚLĂU [ed.], *Les langues de spécialité*. [online]: Universitatea din București.
- DDI = CLOȘCĂ, Ionel; CETERCHI, Ioan (1982): *Dicționar de drept internațional public*. București: Editura Științifică și Enciclopedică.
- DDP = HOTCA, Mihai Adrian (2004): *Dicționar de drept penal*. București: Editas.
- DEX = ACADEMIA ROMÂNĂ; INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ «IORGU IORDAN» (1998): *Dicționarul explicativ al limbii române*. București: Univers Enciclopedic.
- DJP = ANTONIU, George; BULAI, Constantin; CHIVULESCU, Gheorghe (1976): *Dicționar juridic penal*. București: Editura Științifică și Enciclopedică.

Olga Cazan
str. Suveranitatii
nr. 13, ap. 41
6401 Nisporeni
Republica Moldova